Срђан Старчевић

ПРЕД ЗИДОМ

У двадесетом веку људски род је створио два до сада најстрашнија сукоба. Ужаси и погроми ових сукоба не дозвољавају нам да на њих гледамо романтичарски надахнуто као на Наполеонову војничку епопеју, а историјска дистанца не допушта равнодушност попут оне коју осећамо када читамо о колони ослепљених ратника коју је, везану, неки далеки византијски цар после битке послао неком, исто тако далеком, бугарском цару. Срамота нанета човечанству је трајна. Људи нису били само сведоци, већ су у томе учествовали.

Период између два светска рата обележило је чврсто уверење да ратова више неће бити. И док се на пријемима играо шини, пио виски и шампањац, свет се сигурним кораком приближавао новом рату. Уметност овог периода много боље сагледава своју епоху. Из депресије разочараних уметника и интелектуалаца развијају се нови правци, који дају одговоре на питање како живети после рата. Многа дела исијавају тугу која (да ли је то случајност?) личи на слутњу. Милош Црњански каже: „Осетих, једног дана, сву немоћ људског живота и замршеност судбине наше. Видео сам да нико не иде куда хоће и приметио везе, досад непосматране."

Након хиљаду деветсто четрдесет пете Европа, која је претрпела највеће губитке и разарања, налазећи се између два џина којима, опустошена, није дорасла, лечи ране. Француска се на међународну политичку позорницу враћа као велика сила захваљући дивовској енергији генерала Де Гола. Али, лечи Европа и ране на својој души, а лек је *егзистенцијализам.*

Један од најпознатијих представника овог филозофског правца свакако је Жан Пол Сартр. Кроз своје романе, драме, приповетке, есеје, филозофска дела, бројне чланке и интервјуе, он је понудио

естетски уобличен, али јасан филозофски лек – филозофију слободе и одговорности.

Када размишља о бићу, Сартр разликује *биће по себи* и *биће за себе. Биће по себи* је „гњила маса" која је „ту", „бачена у свет", „једноставно дата". Тако Сартр одбацује метафизичке расправе и спекулативне теорије о постању и смислу живота. Пошто је *биће по себи* једноставно дато без даљег разлога, онда човеково постојање никако не зависи од неког вишег бића, јер таквог бића једноставно нема. Како људски живот нема виши циљ који би га осмислио, *биће по себи* карактерише свест о безразложности и мучнина која из те свести произлази. Мучнина представља напад физичког гађења над живљењем које нема смисао. Сартр, ипак, није некакав антрополошки песимиста. То ће нам показати летимичан поглед на његово *биће за себе,* које представља ток свести, темпоралност. Човек је темпорално биће које пројектује себе у будућност. Пројекат је егзистенцијалистичко винуће. Сартр иде и даље, тврдећи да је човек свој пројекат и каже: „Јесам оно што нисам и нисам оно што јесам." За овог филозофа човек је оно што он чини – „сума својих чинова", али је и слободан да ради и бира пут. Но, слобода не значи само право човека да чини већ и његову одговорност за све што јесте или није учинио. Оваква свест о слободи, да се послужимо Јасперсовим изразом, у граничним ситуацијама изазива страх и неизвесност, те је свест о слободи и неминовности избора *тескоба.*

САРТР И ГОСПОД БОГ

Чега има толико горког у томе
што све се своди на одмор и сан.
Лукреције Кар

Сартрова филозофска теорија била би другачија да је у њему било вере у бога. Да постоји бог, само би његово постојање уклонило мучнину, јер бисмо тада осећали наш живот као нешто што има дубоки смисао. Али, то још није доказ да бог постоји. Животу се може дати смисао и у историјској равни. Што се више мисао француског филозофа приближавала Марксовој, то је и његово виђење филозофије историје постајало ближе марксистичком, мада је за њега Историја човеково дело које утиче на свог ствараоца. Још више се на атеизам ослања Сартрово схватање слободе. Управо из непостојања Свевишњег следи човекова слобода; човек не зависи од неког вишег бића, дакле, слободан је. А Сартрово учење даје човеку апсолутну слободу,

увек једнаку, без степеновања. Чак је и роб слободан унутар своје ситуације. Религијски мислиоци могли би да замере Сартру да постојање бога не оспорава људску слободу, јер управо бог дарује слободу човеку. Та поклоњена слобода Сартру је неприхватљива, јер је слобода човеково иманентно својство.

Разуме се, и пре Сартра међу филозофима је било атеиста. Уважавање тврдње да је све дозвољено ако нема бога је до те мере опало да је Ниче објавио смрт божанства. Чак и да је све дозвољено, то ипак није доказ да бог постоји. А ако бог постоји, онда је историја доказ да је недозвољено чињено упркос његовом постојању. Ханс Јонас је, с правом, приметио да после Аушвица имамо само једног немоћног бога.

Захваљујући Симон де Бовоар и њеним *Разговорима са Сартром* забележен је одговор овог филозофа на питање када је престао да верује. Он каже да је на мисао о непостојању бога дошао изненада, још у младости, док је ишао улицом. Не доводећи у питање Сартрову искреност, можемо да кажемо, а да много не погрешимо, да је једна таква одлука могла да буде резултат његове бунтовне природе и критичког односа према свету који га окружује. У већ поменутим *Разговорима* Сартр изјављује да је бог префабрикована слика човека, умноженог бесконачношћу наспрам које би он требало да дела да би је задовољио и да је прави однос према себи, однос према ономе што јесмо, а не према оном ја које смо неодређено конструисали као налик себи. Осим тога, без бога су односи међу људима непосредни, „они више не иду преко Свемоћнога, немам потребе за богом да бих волео свога ближњег".

Ако Сартр овако одлучно одбацује бога, како се то одражава на његово поимање добра и зла? Сасвим је јасно да је и за овог мислиоца човек мерило свих ствари, али како човек суди о овим појмовима?

Сартр сматра да је дело оно што човека ослобађа мучнине и потврђује његову слободу. Човек је дужан да чини „и чинећи чини себе" и буде „само оно што ... учини од себе". Дакле, и суд о добру и злу је суд о чину. У драми *Ђаво и Господ Бог* Сартр нам показује да постоји разлика између наума и остварења, између одлуке и дела. Добар наум не даје увек срећна остварења, као што ни последице злослутног наума не морају имати такво вредносно одређење. Овакво виђење добра и зла није ново у литератури. Гетеов Мефисто каже: „Део сам снаге која вазда/ жели да твори зло, а добро сазда." Али, Сартр сматра да човек суди о свом животу. Лени, из *Заточеника из Алтоне* каже да има само једног судију, а то је она сама и да она себе ослобађа. Слично изјављује и сам Сартр: „А, онда, моји чинови сачињавали су један живот, мој живот, који ће се завршити, који је скоро затворен и који судим а да се одвећ не варам."

Сартр сматра да атеизам доноси извесно морално и психолошко обогаћење човека. Он жели свет „ослобођен начела Добра и Зла, што је бог", један нови свет ослобођен свих божанских појмова, који се представљају као бескрајност по себи. Ми смо, данас, још увек далеко од таквог једног света. Без обзира на многе критике упућене црквеној догми, та је догма још увек привлачно уточиште, мирна лука за крхке бродове. Познато је да је Наполеон Бонапарта у заточеништву на Светој Јелени водио жучне расправе са својим пратиоцима о постојању бога, залажући се за тезу да Господа нема. Ипак, шетајући вртом славни генерал убра једну биљку и рече: „Ипак је теорија о богу најједноставнија. Збиља, ко је све то створио?" Пред смрт, Наполеон је примио причест и умро као добар католик, у „римској, апостолској вери" у којој је и рођен. Далеко је лакше и угодније веровати да је све дело божанског ума, да се кроз овоземаљске патње том уму приближавамо и да ћемо зато бити награђени, него сматрати да нас као награда за незаслужене и нежељене патње, на крају нашег животног хода не чека рајско насеље, већ вечити сан.

ПОИМАЊЕ СЛОБОДЕ

Живот је као балет. Често играмо
по кореографији других,
али је вештина играња само наша.

У претходном излагању већ је поменуто Сартрово схватање слободе. Он каже да се „сваки човек рађа без разлога, траје из слабости и умире због случајности". Но, тог човека, тај мехур од сапунице, Сартр сматра апсолутно слободним, јер је слобода увек једнака. Филозофи се не слажу када је реч о дефинисању појма слободе, али већина оних који човека виде као слободно биће сложна је у томе да он своју слободу изражава приликом избора једне од више могућих опција и овај феномен назива се слободом избора. Још један појам заслужује да овде буде поменут. То је слободна воља. Грађанско друштво у целини се заснива на овим појмовима. И Сартр, мада противник капиталистичког, грађанског друштва, на почетку свог филозофског пута, сматра да човек има потпуну слободу унутар ситуације у којој се налази. Из његових идеја израста театар ситуација и интелектуално позориште. Али, у драми *Ђаво и Господ Бог,* Сартр ствара лик свештеника Хајнриха, човека који не бира, јер то не може и који се вајка: „Свет је сушта неправда; ако га прихватиш саучесник си, ако га мењаш, џелат си. Ех, земља смрди до звезда." Овакво одустајање од апсолутности слободе

избора није нимало случајно и сасвим сигурно проистиче из пишчеве емпирије. Није у питању Хајнрихов избор – да не бира; то није његово опредељење, већ немогућност избора. Сартр се разликује од овог свог јунака када, у уводној речи за часопис *Les Temps Modernes*, пише: „И када бисмо били неми и мирни као камење, сама би наша пасивност била акција." Стварањем лика који не може да бира, писац баца сенку на сопствено филозофско дело, али на њега та сенка делује као на какву слику, красећи га и богатећи, те нам не преостаје ништа друго него да наново сагледамо човекову слободу.

У сопственим књижевним делима Сартр нам показује како и у којој мери човек ствара ситуацију у којој се налази. Он смело изјављује да „догађај обично погађа људе с бока и они о њему не знају ништа, само осете туп ударац и нејасну стрепњу; осим ако их не ухвати за гушу и успут не обори; у сваком случају, они неће разумети шта им се догодило. Али, чим им је случај ставио у руке најмању могућност да утичу на историјско кретање или да га изразе, снаге које нас воде, одмах се, разголићене, показују и откривају нам нашу сенку пренесену на блештави зид објективности". Дакле, Сартр није упао у замку да, пошто је из свог мисаоног света одстранио бога, човеку уступи божански престо. Јунаци његових књижевних остварења не управљају догађајима. Они су у ситуацији коју нису желели, у коју су „бачени", али у којој делају, нужно доносећи одлуке за које су у потпуности одговорни. Ово значи да социјални чиниоци утичу на човеков живот и његова дела, јер представљају окружење у ком се тај човек налази и које изазива његову акцију. Сартр, као ангажовани интелектуалац, говори нам о човеку који слободно, то јест одговорно, учествује у историјском кретању. Између човека и историје постоји стваралачки реципроцитет – историја ствара човека, а човек ствара историју.

Разумљиво је да неко ко је, као Сартр, присталица левице сматра друштвене утицаје значајним, али нас овде веома занима и његов однос према психолошким чиниоцима. Као интелектуалац, Сартр је био свестран. Када је о психологији реч, посебно га је интересовао Фројдов научни рад. Чак је написао сценарио за филм о Фројду, али тај филм није снимљен. Ако опет завиримо у књижевни опус француског мислиоца, видећемо да су уметнички највреднији ликови веома убедљиво психолошки обликовани, без пукотина у мотивацијској равни. Ипак, психологија неће у Сартровим делима добити онолики значај колики имају социолошки фактори и филозофска оријентација његових јунака. Она је најпре средство помоћу ког нам Сартрови филозофски видици изгледају животније. Управо одатле треба почети критику Сартровог схватања слободе.

Један мислилац нашег времена, академик Никола Милошевић, у својим теоријским радовима изнео је сопствени поглед на свет и кључ-

на питања филозофије, именујући га филозофијом диференције. Филозофска гледишта угледног професора суштински се разликују од Сартрових. Када је у питању поимање слободе, Милошевић мисли да слободе нема и да се све одиграва нужно. Он нам указује на разлику индетерминације и слободе. Неспорно је да слободе нема ако је све детерминисано, а индетерминисаност је потребан, али не и довољан услов за постојање слободе. „Неки процес за који тврдимо да није детерминисан можемо логично сматрати слободним ако је плод делатности извесног субјекта", каже Милошевић. Курно тврди да случајност постоји и да представља сусрет међусобно радикално независних чинилаца. Он сматра да случајност не мора да буде непредвидљива: „Ако претпоставимо да негде у безграничном простору изван сунчевог система нека комета јури у правцу Земље и да ће њен пад уништити сва жива бића на нашој планети, биће ова комета случајан узрок уништавања земаљских облика живота, чак и онда када астрономи то са сигурношћу могу предвидети." Милошевић одбацује Курноов закључак, критикујући његов апстрактан приступ проблему, те закључује, у складу са диференцираним приступом предмету спознаје, да „чим се путање ових небеских тела узму у њиховом конкретно постојећем облику, јасно је да до судара мора доћи, зато што унутрашње нужности ова два независна низа догађаја тако одређују путање комете и земље да је судар неизбежан. Не може се, дакле, као што Курно чини, један нарочити вид нужности, тачка пресека такозваних независних низова, сматрати, односно називати, случајношћу". На сличан начин критикује и Моноово виђење есенцијалне случајности, коју овај филозоф сликовито приказује кроз причу чији су јунаци доктор Дипон и оловар Дибоа. Наиме, доктор је, журећи у посету неком болеснику, пролазио поред куће на чијем је крову радио Дибоа баш у тренутку када је овај, непажњом, испустио свој чекић. Чекић пада на главу несрећног доктора и убија га. Моно тврди да је докторова смрт исход сусрета два независна низа догађаја, па самим тим и класичан пример есенцијалне случајности. Међутим, Никола Милошевић, с правом, примећује да оба низа догађаја имају, по логици својих унутрашњих нужности, сасвим прецизно одређен смер и сасвим прецизно одређен временски ритам, тако да је тачка пресека ова два низа самим тим већ унапред назначена и неизбежна. Ове унутрашње нужности треба разумети као корпус субјективних и објективних чинилаца који су одредили понашање јунака ове приче. Људи нису апстракције које могу да поступају у истој ситуацији и овако и онако, па нема места за спекулативна хипотетичка нагађања шта би се десило да је оловар био пажљивији, да доктор није журио, да је одабрао неки други пут, да је… Све што се догодило, догодило се онако како је било нужно, јер су у питању кон-

кретни људи са одређеним навикама и карактером. На пример, Дипон је журио јер је био савестан, ишао је пешке јер је болесникова кућа била у близини, прошао је баш поред те куће јер је то био најкраћи пут, а докторова савест није дозвољавала губљење времена на протезање ногу када је имао хитан позив… Дибоа је био на крову јер су га позвали да га хитно поправи, а чекић је испустио јер је непажљив, немаран, склон алкохолу… Милошевић истиче да је „предмет наше спознаје нужно диференциран, мада никад у истој мери и никад на исти начин. Самим тим и наш приступ предмету спознаје мора, такође, бити диференциран". Ако предмету спознаје приступамо на тај начин, значи да уважавамо његову различитост, како у односу на сличне појаве, тако и на оне које то нису.

Сартр је признао да је човек слободан само унутар своје ситуације. Познато је да различити људи у истој ситуацији различито поступају. Али, то нипошто не значи да сваки човек може да поступи на сваки од ових начина. Поред социјалне, постоји и унутрашња условљеност наших поступака, она која проистиче из нашег душевног склопа. Чак и када бисмо се могли ослободити друштвених утицаја, психолошки чиниоци увек би нас пратили. На психолошке чиниоце треба увек рачунати, као што треба рачунати на социјалне факторе. Међутим, зависност од извесних социјалних и психолошких чинилаца оспорава слободу. Човек је слободан ако може слободно да бира, а слободно је изабрао само онај који је могао и другачије да изабере. Сартр и сам каже да је човек „бачен у свет" – дакле, не бира своје постојање, нити може да изабере временски тренутак и социјални миље у коме ће се родити. Такође, не бира човек ни свој карактер, нити било који облик зависности; зависимо од онога што нам је нужно потребно или што сматрамо потребним. И сам чин слободног избора је веома сумњив. Треба имати у виду чињеницу да се у конкретним ситуацијама налазе конкретни људи. Апстрактни човек може да изабере било које решење, јер поседује све особине свих људи. Управо оваквог човека Сартр поставља у жижу своје филозофске оптике. Није ли француски филозоф превидео да је тај човек „умножен бесконачношћу", слично представи о богу коју је одбацио? Конкретан човек бира увек оно што је детерминисано социјалним и психолошким чиниоцима – дакле, нужно.

Разлика између Сартрове апологије и Милошевићеве негације слободе није само у мишљењу, већ и у методолошком приступу проблему. Диференцирани приступ нашег академика уважава разлике које у психолошкој равни постоје између индивидуа и чињеницу да „психолошки чиниоци имају своју сопствену динамику, несводљиву на ма који збир социјалних и политичких фактора". Сартрова филозофија

егзистенцијализма настала је у периоду када је требало зацелити људске душе погођене страхотама највећег рата из ког је човечанство изашло, повратити веру у људску акцију и преузети одговорност за будућност. Зато је Сартру био потребан слободан и одговоран човек.

Јер, егзистенцијализам је, ипак, хуманизам.

ЉУДСКА ПРИРОДА

Тоталан човек је индивидуалност расцветана
у бескрајном свету могућих индивидуалитета.
Анри Лефевр

Зид, приповетка Жан Пол Сартра, објављен је 1939. године. Писац смешта радњу у ратом захваћену Шпанију, у којој су Немачка и Италија, као на полигону, испробавале своје оружје, здушно помажући генерала Франка, ког је католичка црква називала божјим ратником, у борби против интернационалних комунистичких бригада. Неки од Сартрових пријатеља и истомишљеника учествовали су у борбама против Франкових фаланги, тако да је његова обавештеност о дешавањима у Шпанији излазила из оквира свакодневних новинских извештаја. Писац прати део заробљеничког живота свог јунака, Пабла Ибиете, присталице анархистичког покрета. Поред тога, описује писац још двојицу заробљеника, Тома Штајнбока и младића Хуана, али је сасвим јасно коме је његово перо наклоњено. Сартр жели да и читалац буде наклоњен баш том јунаку, те му допушта да посматра радњу приповетке само из визуре Пабла Ибиете због чега долази до извесног поистовећивања читаоца са тим ликом који му је најближи, чије мисли прати изнутра и који је непрекидно присутан.

Сартр нас на самом почетку упознаје са судбином својих јунака – осудом на смрт – коју им одређује преки суд. Казује нам писац и услове у којима су осуђеници проводили последње дане: „Наша је ћелија, заправо, била један од болничких подрума. Доле је било страшно хладно због промаје. Целу ноћ смо дрхтали, а ни по дану није било боље. Пре тога сам провео пет дана у некој мрачној рупи у надбискупији, вероватно у некој подземној тамници још из средњег века.” Заробљенима су одузети мантили. Писац не заборавља ни да нам помене окрутност фалангиста кроз причу Тома Штајнбока о злочинима над заробљеницима у Сарагоси. На таквој сцени одиграва се страшна људска драма – ишчекивање стрељања.

Млади Хуан је осуђен зато што је брат Рамона Гриса, револуционара. Пабло Ибиета, да би био праведан, каже да је „најгоре за малог”,

али није осећао самилост. Сматрао је да дечак више никада „неће бити млад, чак ако га и пусте на слободу". Примећује Хуанов изглед, који јасно говори о страху од смрти.

Том Штајнбок свој страх покушава да одагна: он би да утеши Хуана, да заподене разговор са Паблом, да прича. Ипак, остаје са сопственом мишљу. Скрива лице у шакама, зноји се, поприма земљану боју и јадикује: „Снаћи ће нас нешто што ја не могу разумети." Том каже да својим очима види сопствени леш, а да би требало да мисли како више ништа неће видети ни чути. Њега прогоне слика стрељања и бол коју ће осетити сутра.

Заробљеницима Сартр придружује лекара, Белгијанца, који у ћелију долази са изговором да ће им олакшати последње сате живота, а прави разлог његовог доласка је проучавање људског понашања у часовима када је смрт извесна. Међутим, има овај лик и своју функционалну вредност за садржај приповетке. Његово понашање нам показује колико се разликују умирући од људи који о сопственој смрти још не размишљају. Његово присуство подстиче Пабла да симптоме страха скрива и да се са извесношћу смрти другачије носи. Наиме, и Пабло Ибиета је, слично Тому Штајнбоку, замишљао своју смрт, мислио на метке и патњу коју ће они изазвати, али је био миран. Мишљења ове двојице заробљеника су се слагала, али Пабла је „мрзело претакати исте мисли као Том". Ово је кључ за разумевање понашања Пабла Ибиете. Он жели да буде другачији, да се разликује од Тома и Хуана. То отворено исказује: „Осетио сам се увређен у свом поносу: 24 сата живео сам крај Тома, разговарао са њим и знао сам да између нас нема ништа заједничког. А сада смо били налик један на другога као два брата близанца, једноставно зато што ћемо црћи скупа." Пабло у себи примећује симптоме сличне онима које уочава на Тому, али сматра да то ради само његово тело. Он жели да се издигне изнад тога и умре пристојно. Када је Хуан заплакао вичући да не жели да умре, Пабло признаје: „Тренутак, само тренутак, и мени је дошло да заплачем из самилости над самим собом." А онда се десило нешто сасвим другачије: „… нисам се могао сажалити ни над другима ни над собом. Рекох себи: *Хоћу да умрем пристојно*."

Пабло и Том су, дакле, веома различити људи, али имају исте телесне симптоме неумитне смрти, чак се Пабло могао сложити са свим мислима које су опседале Тома. То нас води закључку о постојању биолошке подлоге, заједничке свим људима, коју не треба у Сартровом случају поистоветити са људском природом.

Сартр је био велики противник атомистичког погледа на свет. У тексту „Ангажована књижевност", који је уводна реч за часопис *Les Temps Modernes,* критикује Марсела Пруста јер „верује у постојање не-

каквих универзалних страсти чији се механизам не мења битно ако се промене сексуални карактери, друштвени положај, народност или доба појединаца који их осећају". Даље, Сартр оптужује Пруста да је саучесник буржоаске пропаганде зато што је његово дело допринело ширењу мита о људској природи. Он тврди да се људи међусобно разликују као што се разликују ситуације у којима се налазе. Међутим, Сартр је био неправедан према великом писцу. Пруст јесте био буржуј, али његово дело је критика лицемерног, лажно префињеног, снобовског друштва; можда највећа. Он је стварао ликове својих романа посматрајући људе око себе, а затим их пратио кроз *Трагање за изгубљеним временом*, мењајући их онако како то налаже време које је протекло. Пруст је знао да је личност сложена и да се мења. Мења се и свет. „Стварање света није се извршило једном за свагда, оно се нужно збива сваког дана", каже Пруст. Он, додуше, није избегао уопштавања која увек могу да буду оспоравана, али која обједињују велико пишчево искуство, моћ запажања и интелект. Није атомиста човек који је у свом роману *Заточеница* написао: „Свет је истинит за све нас, а различит за свакога."

Сартр критикује Прустов наводни атомизам, али не примећује ману сопственог мишљења о овом питању. Јунаци приповетке *Зид* су у истој ситуацији, очигледно показују постојање истих телесних симптома који су раније названи биолошком подлогом, чак им се и мишљења слажу. Ипак, само Пабло Ибиета одлучује да умре пристојно. Зашто Том није донео такву одлуку?

Одговор на постављено питање можемо да потражимо на два места: прво у Сартровом филозофском стремљењу, затим у конкретном књижевном остварењу.

Противник атомиста, Сартр је сматрао да се људи међусобно разликују, али ту разлику представио је као последицу избора. По Сартровом мишљењу, сваки човек може да изабере како ће да поступи у ситуацији у којој се налази. Али, то може само апстраховани човек. Нико није истовремено колерик и флегматик, екстровертан и интровертан… Конкретни човек показује извесну доследност у понашању која проистиче из његовог душевног склопа, а која га чини различитим од неког другог човека. Уколико проблему приђемо изнутра, из самог садржаја приповетке, долазимо до другачијег објашњења Пабловог избора.

Пабло Ибиета није јунак ком је писац тек онако наклоњен, већ за ту наклоност постоји разлог. Овај јунак је Сартрово виђење модерног човека. Он бира да умре другачије, дакле слободан је; поседује чврстину и готово суров осећај за реалност, чиме успоставља један другачији, нови хуманизам, хуманизам по мери човека, слободног и одговор-

ног, одбацујући саучешће које је или лажно или израз слабости. Ако се читалац поистовети са Паблом, прихватиће и његове идеје. Том и Хуан су личности које су ту да би Паблова виталност била боље изражена. Пабло и Том су у истој ситуацији, али се ова два јунака разликују, па се разликују и њихова понашања. Понашање неког човека условљено је спољним (социјалним) и унутрашњим (психолошким) чиниоцима. Пабло је донео одлуку која одговара његовом душевном склопу, а Том није ни могао да је донесе.

Сартр-писац мудрији је од Сартра-филозофа.

Када је реч о односу тела и душе, овај мислилац је противник схватања да је тело храм у коме обитава душа. У *Мучнини* каже: „Никада нисам тако снажно као данас осетио да немам тајних димензија, да сам ограничен на своје тело, на лагане мисли које се подижу из њега као мехурови." Ова ограниченост човека на тело не значи да ће се тело увек понашати онако како ми желимо, као што се не догоди увек оно што смо замислили и покушали да остваримо. У *Зиду* је очигледно да се тело Пабла Ибиете понаша различито од жеље овог јунака да остане до краја пристојан. Но, то не нарушава величину Паблове одлуке, већ показује њену тежину. Спутавајући симптоме страха од смрти, Пабло Ибиета не чува само пристојност. Он потврђује људско достојанство.

ДОГАЂАЈ: СЛУЧАЈНОСТ ИЛИ НУЖНОСТ

Veritas est in puteo.
Истина је у дубини.
Демокрит

Чекајући смрт која ће долетети са пушчаним зрнима у свитање, Пабло је посматрао свој завршени живот. „Гомила сећања усковитлала се без реда" пред њим. Раније је нека од тих сећања сматрао пријатним, а нека неугодним. Питао се зашто је јурио за срећом, женама, слободом… Зашто је хтео да ослободи Шпанију и био присталица анархистичког покрета? „Све сам узимао озбиљно као да сам бесмртан", примећује Пабло. Учинило му се да је читав његов живот пред њим, али био је „безвредан, јер је био завршен". Желео је да просуди свој живот који је „провео потписујући менице за вечност", али „смрт је свему одузела чар". Осећао је мучнину над бесмислом сопственог живота. Сећао се Конче, али је више није волео. Одбио је да јој пошаље писмо. „Али ипак, ја ћу умрети, а не она", мислио је. Био је сам.

Војници су одвели Тома и Хуана. Нешто касније чуо је плотуне. „Слушао сам плотуне у готово правилним размацима, на сваки сам се

трзао. Дошло ми је да урлам, да себи чупам власи. Али стиснуо сам зубе и гурао руке у џепове, јер сам хтео остати до краја пристојан." А онда су дошли по њега. Нису га стрељали; желели су да им открије где се налази Рамон Грис.

„Радије бих цркао него издао Гриса", каже Пабло, не зато што је волео овог револуционара, не због дивљења које је према њему некада осећао, па ни због добробити Шпаније. Све ово је прошле ноћи изгубило вредност и више није представљало разлог због кога би ваљало умрети. Ипак, Пабло је одбио да изда Гриса, чиме би спасао сопствени живот. „Гле, каква тврдоглавост!", помислио је и обузела га је махнита радост. Овај догађај је суштински изменио Паблов положај. Сада смрт није била наметнута, већ изабрана. Човек је био потврђен, слободан и одговоран. Крепила га је та упорност. Тада одлучује да се поигра са својим тамничарима и, знајући да се Рамон Грис крије на другом месту, шаље фалангисте у потрагу на гробље. Али, Грис је нешто раније одлучио да се сакрије баш на том гробљу и он пада у руке Франкових војника. Сартр овим жели да покаже истинитост тврдње да „догађај обично погађа људе с бока и они о њему не знају ништа". У овом случају два независна низа дешавања пресекла су се у једној тачки, а тај пресек представља нежељени догађај који је затекао Пабла Ибиету.

„Судбина је случај који влада светом", рекао је Наполеон. Овде, ипак, није реч ни о каквом случају. Као што су тврдили питагорејци, неким људима судбина долази споља, а другима је урођена и огледа се у њиховој нарави. Све што се дешавало Паблу Ибиети одређено је социолошким и психолошким детерминантама. Исто важи и за след догађаја који је у вези са Грисом. Оба низа догађаја имају свој темпо дешавања, па њихов пресек није случајност, иако нема неког вишег ума који би тај пресек уредио. Као што вишегласје не пориче хармонију, тако ни многолики безбројни догађаји не поричу ред у њиховом догађању и међусобном преплитању, који проистиче из њихове унутрашње логике. Ако се могло десити нешто друго, зашто није? Сартр, као поклоник филозофије слободе, ово је само наслутио. Његов Иго из *Прљавих руку* каже: „Чин се увек одигра сувише брзо. Нагло излети из тебе и ти не знаш да ли си га учинио зато што си тако хтео или што ниси могао да га спречиш." Ако догађај из нас „нагло излети" и ми не можемо да га спречимо, онда нема апсолутне слободе.

* * *

Постоје дани када осетим да сам пред зидом. Он прекида стазу којом корачам. Покушавам тај зид да прескочим, пробијем, разнесем

динамитом, али не иде. Обузме ме жеља да побегнем, но зид ме не напушта. Гледам га, замишљен и уморан, а он, свестан моје пажње, приређује ми игру сенки, праву позоришну представу. Одгонетам коме припадају ти тамни обриси. То траје док се сени не фиксирају, док не постану уобличене и артикулишу мозаик. А затим, зид нестаје.

Дошло је време да нестане. Игра сенки дуго је трајала.